

Θεσσαλικό Ημερολόγιο
Τόμος 29ος, 1996

ARIADNA CAMARIANO - CIORAN

**Ο ΡΑΨΑΝΙΩΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΠΑΝ. ΓΟΒΔΕΛΑΣ
ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΣΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΤΟΥ ΙΑΣΙΟΥ
(1808 - 1811 και 1816 - 1821)**

Μετάφραση από τα γαλλικά
GINO POLESE

[Συνεχίζοντας για πέμπτη φορά¹ την παρουσίαση των θεσσαλών δασκάλων στις Ακαδημίες της Μολδοβλαχίας, από το περισπούδαστο έργο της Ar. Camariano - Cioran, *Les Academies Princieres du Bucarest et de Jassy et leurs professeurs* (έκδοση του Institut for Balkan Studies, Θεσ/νίκη 1974), θα παρουσιάσουμε τον ραψανιώτη Δημήτριο Παναγιώτη Γοβδελά. Ευχαριστούμε και πάλι την δ/ση του ΙΜΧΑ που μας επέτρεψε την μετάφραση των αποσπασμάτων της Α.Σ-Σ με θεσσαλικό ενδιαφέρον].

Ο θεσσαλός Δημ. Γοβδελάς γεννήθηκε το 1780 στη Ραψάνη, στους πρόποδες του Ολύμπου. Φοίτησε στο σχολείο της γενέτειράς-του και μετά σπούδασε φιλοσοφία, μαθηματικά και παγκόσμια ιστορία στο Πανεπιστήμιο της Πέστης, και όχι στην Ιταλία, όπως ισχυρίζονται μερικοί ερευνητές.

Μία επιστολή της 6ης Μαΐου 1802, από την Πέστη, κάνει λόγο για τις σπουδές-του και για το πότε τις ολοκλήρωσε. Στην επιστολή αυτή ο Γοβδελάς γνωρίζει στον παραλήπτη-της, κάποιον εκκλησιαστικό άνδρα της Μολδαβίας, πιθανότατα τον μητροπολίτη της χώρας αυτής, ότι είχε αριστεύσει σε δύο κύρια διαγωνίσματα των μαθηματικών και της φυσικής. Είχε ακόμα να δώσει άλλα δύο: στη φιλοσοφία και στην παγκόσμια ιστορία, τα οποία έλπιζε να τα δώσει μετά από δύο μήνες και να πάρει το δίπλωμά-του.

Πράγματι, από το δίπλωμά-του, διαπιστώνουμε ότι εξετάσθηκε στα παρακάτω μαθήματα: Φιλοσοφία, Μάθηση, Φυσικά και Παγκόσμια Ιστορία,² και ανακηρύχθηκε «διδάκτορας της Φιλοσοφίας και καθηγητής των ελεύθερων τεχνών». Στην ίδια επιστολή αναφέρονται τα μαθήματα στα οποία εξετάσθηκε: άλγεβρα, γεωμετρία, τριγωνομετρία και φυσική. Αυτός απέδειξε ότι το νερό αποτελείται από οξυγόνο και υδρογόνο, χρησιμοποιώντας την εμπειρική μέθοδο του Lavoisier. Παρουσίασε και την

1. Τα προηγούμενα δημοσιεύματα είναι τα εξής: α) Τρεις τυρναβίτες δάσκαλοι στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου τ. 25(1994)169 - 175. β) Ο αμπελακιώτης Γ. Ιωάννου και ο Στέφ. Κομμητάς δάσκαλοι στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου, τ. 26(1994)133 - 136. γ) Ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Ν. Μοσχοβάκης δάσκαλοι στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου, τ. 27(1995)46 - 48 και δ) Ο Γρ. Κωνσταντάς δάσκαλος της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου τ. 28(1995)94 - 104.

2. Βλ. T.G. Bulat, Un conflict intre divanul Moldovei si profesorul Demetru Govdelas, 1810 - 1812, *Arhivele Basarabiei* 1(1929)18.

σύνθεση του συστήματος του Σύμπαντος, σύμφωνα με τις θεωρίες του Πτολεμαίου, του Κοπέρνικου και άλλων, την αιτία που κινεί τα άστρα και τέλος απέδειξε το σύστημα του Grawordus, το οποίο αφορά την κατανομή των πωρωδών μορίων σε διάφορα σώματα.³

Κρίνοντας από τα μαθήματα στα οποία εξετάστηκε, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η κατάρτισή-του, στον τομέα των θετικών επιστημών, υπήρξε σοβαρή. Ο Γεώργιος Ζαβίρας, που γνώριζε πολύ καλά «τον έξυπνο αυτό νεαρό», λόγω φιλίας, τονίζει ότι «στο τέταρτο έτος των σπουδών-του ανακηρύχθηκε διδάκτορας της Φιλοσοφίας με επαίνους και ακαδημαϊκό προνόμιο».⁴ Διευκρίνισε ότι ο Γοβδελάς ξεπέρασε όλους τους συνομηλίκους-του στην εξυπνάδα και στην οξύτητα του πνεύματος.

Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών-του, ο Γοβδελάς πέρασε λίγο καιρό στη Βιέννη απ' όπου έφυγε για το Παρίσι εφοδιασμένος με μία συστατική επιστολή του Άνθιμου Γαζή προς τον γάλλο γεωγράφο Barbie du Bocage, για να εμπλουτίσει τις γνώσεις-του με στοιχεία της γαλλικής φιλοσοφικής σκέψης και για να «τελειοποιηθεί σε ό,τι μπορούσε να του είταν χρήσιμο, ειδικώς σε ό,τι είχε σχέση με την Φιλοσοφία». Ο Άνθιμος Γαζής παρακαλεί, στην επιστολή-του, τον Barbie du Bocage να βοηθήσει τον Γοβδελά στην πραγματοποίηση των σχεδίων-του και τον διαβεβαιώνει ότι δεν θα μετανιώσει ποτέ που τον τίμησε με την φιλία-του.⁵

Αφού έμεινε ένα έτος στο Παρίσι, ο Γοβδελάς πήγε στη Μολδαβία. Στις 16.5.1804 έπρεπε να εγκαταλείψει τη γαλλική πρωτεύουσα και ο Barbie du Bocage εξέφρασε έτσι την θλίψη-του για την αναχώρησή-του: Χάνουμε τον κ. Γοβδελά. Είναι ένας άνδρας του Έθνους-σας, ο πλέον αξιόλογος που υπάρχει εδώ. Τι να κάνουμε όμως; θάσας είναι χρήσιμος στη Βιέννη ή οπουδήποτε αλλού πάει.⁶

Ο προικισμένος αυτός νέος, που δικαίως επαινέθηκε από έναν ονομαστό ευρωπαϊό επιστήμονα τον Barbie du Bocage, ανέλαβε μετά από λίγο την διεύθυνση της Ακαδημίας του Ιασίου. Γνωρίζουμε ότι έφθασε τον Ιούνιο του 1804 στην πρωτεύουσα της Μολδαβίας.⁷ Αγνοούμε όμως τους λόγους για τους οποίους αρνήθηκε την έδρα της Φιλοσοφίας του Ιασίου, αφού μόλις είχε τελειώσει τις σπουδές-του και βρισκόταν ακόμα στην Πέστη όταν του έγινε αυτή η πρόταση, η οποία ανανεώθηκε, σίγουρα,

3. Βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 23(1903)339 - 340.

4. Γνωρίζοντας ότι ο Γοβδελάς ολοκλήρωσε τις σπουδές-του στην Πέστη, το 1802, και ότι έμεινε εκεί 4 χρόνια, μπορούμε να υποθέσουμε ότι έφυγε για τη Δύση το 1798, σε ηλικία 18 ετών, και όχι το 1801, όπως ισχυρίζεται ο Elie Popa. Δεν γνωρίζουμε από πού πήρε την πληροφορία αυτή ο Popa, σύμφωνα με την οποία ο Γοβδελάς πήγε στην Πέστη το 1801. Βλ. Elie Popa, D.P. Gondeles, ultimul profesor de matematici al Academiei greces din Iasi, *Studii si cercetari stiintifice*, της Μαθηματικής Εταιρείας του Ιασίου 9(1958)αρ. 2, σ. 224.

5. Βλ. Αικ. Κουμαριανού, *Δανιήλ Φιλιππίδης - Barbie du Bocage - Ανθ. Γαζής. Αλληλογραφία (1794 - 1819)*, Αθήνα 1966, 113. Η επιστολή του Ανθ. Γαζή χρονολογείται στις 2.4.1803. Γνωρίζουμε ότι στις 26.9.1803 είταν στο Παρίσι. Βλ. *ό.π.*, σ. 119.

6. Βλ. *ό.π.*, σ. 132.

7. Βλ. *ό.π.*, σ. 136. Ο Γοβδελάς είχε συνάψει ήδη σχέσεις με τις παραδουνάβιες περιοχές όταν ακόμα βρισκόταν στην Πέστη. Εκεί γνωρίστηκε με τον Κωστάκη Conaki και αλληλογραφούσε με άτομα των περιοχών της σημερινής Ρουμανίας. Βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 23(1903)339. Γνωρίζουμε ότι το 1800 ο μολδαβός βογιάρος Conaki σπούδαζε Φιλοσοφία στη Βιέννη(...). Από τη Βιέννη ίσως πήγε και στην Πέστη όπου γνώρισε τον νεαρό Γοβδελά. Βλ. *Arhiva. Organul societatii istorico - filologice din Iasi* 29(1922)245.

όταν έφθασε στο Ιάσιο.⁸ Το 1807 σκόπευε να πάει στην Πετρούπολη αλλά μη μπορώντας να διασχίσει την Πολωνία, εξαιτίας του πολέμου, έμεινε στη Μολδαβία. Τα μέλη του διβανίου και της εφορίας της ηγεμονικής Ακαδημίας του προσέφεραν τις έδρες της Φιλοσοφίας και των Μαθηματικών,⁹ ο Γοβδελάς δέχθηκε και την 1.1.1808 υπέγραψε τη σύμβαση πρόσληψης, η οποία προέβλεπε αρκετούς όρους.¹⁰

Κατ' αρχήν του ζητούσαν να κάνει ό,τι μπορούσε για την πνευματική πρόοδο των σπουδαστών, κατόπιν να διδάσκει την αριθμητική, την άλγεβρα, την γεωμετρία, την κοσμογραφία, την κοσμολογία καθώς και το ιστορικό των σεισμών. Τον πρόσφεραν στέγη στο κτίριο της Ακαδημίας, στα δωμάτια όπου είχε μείνει μέχρι τότε ο προκάτοχός-του Δανιήλ Φιλιππίδης.

Το ίδιο συμβόλαιο μας αποκαλύπτει μία νέα διαδικασία στον προκαθορισμό των εξετάσεων. Πρώτα οι μαθητές παρουσιάζονται στις εξετάσεις του τέλους της σχολικής χρονιάς, μετά κάθε εξάμηνο και τώρα κάθε τρίμηνο. Στο συμβόλαιο αναφέρεται, επίσης, ότι «ο διευθυντής Δημ. Γοβδελάς θα εξετάζει τους μαθητές δύο φορές την εβδομάδα». Από το παραπάνω προκύπτει ότι η εφορεία της Ακαδημίας ήταν πιο απαιτητική, ορίζοντας να υποβάλλονται σε συχνότερο έλεγχο οι μαθητές.

Ο τελευταίος όρος του συμβολαίου όριζε τριετή διάρκεια υπηρεσίας. Στην περίπτωση κατά την οποία ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη σκόπευε να ακυρώσει το συμβόλαιο, έπρεπε να προειδοποιήσει το άλλο μέρος έξι μήνες νωρίτερα. Εάν είχε την πρωτοβουλία ο Γοβδελάς υποχρεωνόταν να συνεχίσει την δραστηριότητά-του έξι μήνες μετά την κοινοποίηση της καταγγελίας. Εάν είχαν την πρωτοβουλία οι έφοροι της Ακαδημίας τότε αυτοί είχαν υποχρεωμένοι να τον πληρώσουν για έξι μήνες μετά την κοινοποίηση της καταγγελίας και μετά να απομακρυνόταν ή να έμενε να συνεχίσει να διδάσκει τις επιστήμες κατά την διάρκεια των μηνών που είχε πληρωθεί. Ο μισθός-του καθορίστηκε σε 3.500 γρόσια ετησίως.¹¹

Πριν από την εκπνοή του συμβολαίου, κατά την διάρκεια του τρίτου έτους της διδασκαλίας-του, ο Γοβδελάς συγκρούστηκε με τον έφορο της Ακαδημίας Σκαρλάτο Γκίκα.¹² Αυτός μπήκε στην αίθουσα, κατά την ώρα του μαθήματος, και, μπροστά στους μαθητές, τον διέταξε να την εγκαταλείψει. Με πληγωμένο το φιλότιμό-του¹³ ο

8. Απόδειξη του ότι ο Γοβδελάς έχαιρε εκτίμησης ανάμεσα στους βογιάρους της Μολδαβίας είναι η μεγάλη συρροή-τους στον κατάλογο των συνδρομητών για το εγχειρίδιό-του, της *Άλγεβρας*, το οποίο κυκλοφόρησε το 1806. Βλ. *Revista Istorică* 25(1939)156 - 157.

9. Βλ. το περιοδικό της Βιέννης *Καλλιόπη* τ. 1819, 86 και Elie Pora, *ό.π.*, σ. 224. Ο Σοφοκλής Οικονόμου κακώς συμπεριέλαβε τον Γοβδελά μεταξύ των διδασκάλων της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου. Βλ. *Περί Μάρκου του Κυπρίου*, Αθήναι 1843, 244.

10. Σε επιστολή με ημερομηνία 24.6.1808 ο Άνθ. Γαζής διεμήνυσε στον Barbiè du Bocage ότι ο Γοβδελάς ήταν στη Μόσχα «ακόλουθος (!) του πρίγκιπα Υψηλάντη (Βλ. Αικ. Κουμαριανού, *ό.π.*, σ. 153). Ο ισχυρισμός του Γαζή είναι οπωσδήποτε εσφαλμένος. Τον Ιούνιο του 1808 ο Γοβδελάς ήταν στο Ιάσιο. Ίσως σχεδίαζε να φύγει με τον Υψηλάντη και μετά αφού τον παρακάλεσαν να αναλάβει την διεύθυνση της Ακαδημίας του Ιασίου, ανέβαλε την αναχώρησή-του ή συνόδευσε τον Υψηλάντη στη Ρωσία και επέστρεψε πριν την 1.1.1808, όταν υπέγραψε το συμβόλαιο.

11. Βλ. T.G. Bulat, *ό.π.*, σ. 17 και 20-21.

12. Ο Γοβδελάς θεωρούσε τον Σκαρλάτο Γκίκα μεγάλο λάτρη της μόρφωσης και έδειξε στην *Άλγεβρά-του* ότι ο βογιάρος της Μολδοβλαχίας του είχε επιστήσει την προσοχή σε ένα πρόβλημα. Βλ. Elie Pora, *ό.π.*, σ. 228.

13. Ενώ ήταν ακόμα φοιτητής στην Πέστη είχε σχηματίσει την γνώμη ότι οι καθηγητές δεν

Γοβδελάς ζήτησε από την κυβέρνηση (διβάνι) της χώρας την αποκατάστασή-του καθώς και την καταβολή του μισθού-του για έξι μήνες, σύμφωνα με τους όρους του συμβολαίου που είχε υπογράψει με τους εφόρους της Ακαδημίας. Το διβάνι δεν ικανοποίησε το αίτημά-του και γιαυτό απευθύνθηκε, αρχικώς, στον γερουσιαστή Μιλάσκεβιτς που ήταν ο πρόεδρος των διβανίων της Μολδοβλαχίας, και μετά πήγε στη Ρωσία, τον Σεπτέμβρη του 1811, για να παραπονευθεί στον τσάρο, στον οποίο, σημειωτέον, αφιέρωσε ένα από τα συγγράμματά-του.¹⁴

Δεν γνωρίζουμε τίποτα για το αποτέλεσμα των διαβημάτων-του στη ρωσική πρωτεύουσα. Υποθέτουμε, όμως, ότι δεν τον στήριξε καθόλου ο τσάρος, διότι λίγο αργότερα υπογράφηκε η συμφωνία ειρήνης του Βουκουρεστίου και τα ρωσικά στρατεύματα αποσύρθηκαν από την Μολδαβία. Επιστρέφοντας από τη Ρωσία, μετά την επίτευξη της ειρήνης, ο Γοβδελάς φιλοξενήθηκε από τον επίσκοπο του Roman. Το 1816 ο Στέφανος Δούγκας, καθηγητής της Φιλοσοφίας και διευθυντής της Ακαδημίας, κατηγορήθηκε για αθεϊσμό και γιαυτό ο ηγεμόνας αναζητούσε αντικαταστάτη. Κάλεσε, λοιπόν, επειγόντως τον Γοβδελά, ζητώντας-του να επιστρέψει στη διεύθυνση της Ακαδημίας του Ιασίου. Για να το πετύχει ζήτησε, μάλιστα την επέμβαση των μητροπολιτών της Μολδαβίας και της Ειρηνουπόλεως, του επισκόπου του Roman, των βογιάρων Γεωρ. Rosetti - Roznovanu, των «ποστέλνικων» Νέγρη και Στρατηλάτη.

Ο Γοβδελάς απάντησε ότι, επειδή ήταν υποχρεωμένος να μεταβεί στη Βιέννη για προσωπικούς λόγους, δεν μπορούσε να δεχθεί αμέσως. Θα μπορούσε, όμως, να επιστρέψει ως δάσκαλος στο Ιάσιο μετά από έναν χρόνο, εάν γίνονταν δεκτές οι προτάσεις-του. Πράγματι πήγε στη Βιέννη όπου ξεκίνησε την εκτύπωση μερικών από τα έργα-του.¹⁵

Ο Γοβδελάς εισήγαγε ένα σύστημα πρόσληψης με συμβόλαιο, γεγονός που δεν έχει προηγούμενο. Κατά την πρώτη θητεία-του ως διευθυντής υπέγραψε συμβόλαιο για τρία χρόνια' τώρα θα είναι για δέκα χρόνια. Το συμβόλαιο υπογράφηκε στις 18.3.1816 και ο ηγεμόνας το αποδέχθηκε στις 21.3.1816.¹⁶ Το συμβόλαιο αυτό περιλάμβανε 13 άρθρα. Οι κυριότεροι όροι-του ήταν οι εξής: ο Γοβδελάς ήταν υποχρεωμένος να διδάσκει Άλγεβρα, Γεωμετρία, Τριγωνομετρία, τις κωνικές τομές, Μηχανική, Υδραυλική, Οπτική, Αστρονομία, μαθηματική ανάλυση, πειραματική φυσική και

έχαιραν της πρέπουσας εκτίμησης. Τότε έγραψε τα εξής: «Δεν μ' αρέσει η κατάσταση των ελληνων διδασκάλων διότι διώκονται αισχρώς όταν δεν υποτάσσονται, δεν κολακεύουν τους ισχυρούς και δεν εκτελούν τις επιθυμίες τους». Βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 23(1903)339.

14. Τα στοιχεία που αφορούν αυτήν την διαμάχη δημοσιεύθηκαν από τον T.G. Bulat στο *Arhivele Basarabiei* 1(1929)17 - 31. Στον τσάρο απεύθυνε δύο εκκλήσεις: τη μία με ημερομηνία 29.9.1811 και την άλλη με ημερομηνία 18.2.1812.

15. Ο πρόλογος της γαλλικής γραμματικής συντάχθηκε τον Ιανουάριο του 1816 στη Βιέννη. Εκεί βρισκόταν ακόμα τον Μάρτη της ίδιας χρονιάς. Βλ. *Λόγιος Ερμής*, τ. 1816, 32. Πιθανότατα επέστρεψε στη Μολδαβία τον Μάρτη και υπέγραψε το συμβόλαιο της πρόσληψής-του. Στο λογιστικό κατάστιχο του ηγεμόνα Σκαρλάτου Καλλιμάχη έχει γραφεί στις 24.1.1816 το ποσό των 600 λεί, το οποίο έδωσε ο ηγεμόνας στον Γοβδελά, για την συμβολή-του ως συνδρομητή για δύο από τα έργα-του. Βλ. N. Jorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, Βουκουρέστι 1903, τ. 2, 155.

16. Ένα αντίγραφο του συμβολαίου υπάρχει στην Βιβλιοθήκη της Ρουμανικής Ακαδημίας, πακέτο DCCCXXXVI/4^b.

όλο τον κύκλο της Φιλοσοφίας, δηλαδή την Λογική, την Μεταφυσική, την Οντολογία, την Κοσμολογία, την Ψυχολογία, την Θεολογία, την Φυσική και την Ηθική καθώς και στοιχεία φυσικού και εθνικού Δικαίου. Έπρεπε, επίσης, να διενεργήσει εξαμηνιαίες δημόσιες εξετάσεις την 1η του Μάρτη και την 1η του Σεπτεμβρίου.

Από την πλευρά-τους ο ηγεμόνας και οι έφοροι της Ακαδημίας είχαν υποχρεωμένοι να του καταβάλλουν 6.000 λεί ετησίως: 3000 την 1η του Σεπτεμβρίου και 3.000 την 1η του Μάρτη. Του παραχώρησαν, επίσης, το δικαίωμα να έχει στην υπηρεσία-του 30 *scutelnici* (ανθρώπους απαλλαγμένους από φόρους), τόσο για τα 10 έτη της θητείας-του ως διευθυντή όσο και μετά από αυτήν, ώσπου ζούσε. Η εφορεία αναλάμβανε, επίσης, να του παρέχει σανό και κριθάρι για τέσσερα άλογα, να του κτίσει έναν στάβλο καθώς και μία αποθήκη για το όχημα.¹⁷ Του διέθεταν δύο δωμάτια, μπροστά στην αίθουσα διδασκαλίας, επιπλωμένα με δώδεκα καθίσματα, τρία τραπέζια με συρτάρια και έναν καναπέ. Θα είχε, επίσης, μία ειδική κουζίνα, εκτός από την κοινή, καθώς και ένα υπόγειο.

Όπως διαπιστώνουμε, οι απαιτήσεις του Γοβδελά ήταν υπέρογκες.¹⁸ Στο συμβόλαιο είχε τεθεί ως ρήτρα ότι, σε περίπτωση παραβίασης ενός από τους όρους-του θα ακυρωνόταν αυτό αυτοδικαίως.¹⁹ Ο Δημ. Γοβδελάς υπήρξε, λοιπόν, και πάλι διευθυντής της Ακαδημίας του Ιασίου, από τον Μάρτη του 1816.²⁰ Δεν έμεινε, όμως, δέκα

17. Κατά την διάρκεια των διαβουλεύσεων είχε ζητήσει μισθό 10.000 λεί ετησίως. Μετά την εκπονή της δεκαετούς δραστηριότητάς-του, σύμφωνα με το συμβόλαιο, έπρεπε να λαμβάνει εφ' όρου ζωής, ως ισόβιο εισόδημα, το μισό αυτού του ποσού. Ο ηγεμόνας και οι έφοροι συμφωνούσαν στα 6.000 λεί για τη διάρκεια της διδασκαλίας-του και ως αντιστάθμισμα, στις απαιτήσεις-του, το θησαυροφυλάκιο της χώρας θα του παραχωρούσε τους *scutelnici*, σανό, κριθάρι κλπ. Σε υπόμνημα, το οποίο υπέβαλε στον ποστέλνικο της χώρας παραπονιόταν διότι οι *scutelnici*, που του είχαν παραχωρήσει με ηγεμονικό διάταγμα, κατά το προνόμιο των βογιάρων, έπρεπε να είναι γραμμένοι στον κατάλογο των *scutelnici* των βογιάρων, αλλά ο γενικός ταμίας Γρηγόριος Στούρτζας, πατέρας του εφόρου της Ακαδημίας Μιχαήλ Γρηγ. Στούρτζα, επηρεασμένος από αυτόν, δεν είχε συμπληρώσει την διατύπωση αυτή για να μπορεί να ανακληθεί η διάταξη μετά από 10 χρόνια. Επιπλέον, στους δικούς-του *scutelnici* είχαν αναθέσει διάφορες αγγαρείες, τακτικές και έκτακτες, με αποτέλεσμα να το σκάνε και να μένει συχνά για ένα εξάμηνο χωρίς αυτούς. Γνωρίζουμε ότι έπαιρνε από το ταμείο 180 λεί ανά τρίμηνο, 2 λεί για κάθε *scutelnici*. Βλ. V.A. Urechia, *Istoria Romanilor*, Βουκουρέστι 1891 - 1898, τ. 10β, 493-496. Εξέφρασε, επίσης, παράπονα διότι η ποσότητα του σανού, που του παρείχαν για τα άλογά-του, ήταν ανεπαρκής με αποτέλεσμα να επιβαρύνεται ο ίδιος με 500 λεί ετησίως για την αγορά σανού. Στο υπόμνημά-του πρόσθεσε ότι αντιμετώπιζε και άλλες ταπεινώσεις και κατέληξε αναφέροντας ότι σκόπευε να απευθυνθεί στις ανώτερες αρχές άλλων χωρών αλλά δεν είχε ακόμα προβεί στο διάβημα αυτό ελπίζοντας ότι ο νέος ηγεμόνας Μιχαήλ Σούτσος, τον οποίο περίμεναν και ο οποίος λάτρευε τις μούσες και την δικαιοσύνη, θα ικανοποιούσε τα παράπονά-του.

18. Το συμβόλαιο προέβλεπε, επίσης, όρους διοικητικούς και πειθαρχικούς τους οποίους τονίσαμε στο 2ο κεφάλαιο «Οργάνωση των Ακαδημιών». (Βλ. στο βιβλίο της Α.Α.Α. τις σελίδες 31-84 και 85-88).

19. Το συμβόλαιο υπέγραψε, εκ μέρους της εφορείας της Ακαδημίας, ο μητροπολίτης Βενιαμίν Costake, ο Σκαρλάτος Γκίκας, ο βόρνικος Νικόλαος Στρατηλάτης, ο βόρνικος Μιχαήλ Γρηγορίου Στούρτζας και ο μητροπολίτης της Ειρηνουπόλεως Γρηγόριος.

20. Ο Θεόδωρος Αθανασίου (*Περί των ελληνικών σχολών εν Ρουμανία, 1644 - 1821*, Αθήναι 1898, 73) πιστεύει αδικώς ότι διορίσθηκε διδάσκαλος το 1820 ενώ ο Τρ. Ευαγγελίδης (*Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας*, Αθήναι 1936, τ. 2, 399) αφιέρωσε μόνο δύο σειρές στον Γοβδελά,

χρόνια, όπως προέβλεπε το συμβόλαιο, αλλά μέχρι το 1821,²¹ εξαιτίας των γεγονότων αυτού του έτους, τα οποία τον ανάγκασαν να καταφύγει στην Πολωνία.

Με την νέα θητεία-του, ως διευθυντή στην Ακαδημία, δεν θα λείψουν οι διενέξεις, οι οποίες, μολονότι είχαν απολύτως δικαιολογημένες, οφείλονταν στην επιθυμία μερικών βογιάρων να στηρίξουν τον Γεώργιο Ασάκη και την διδασκαλία στην ρουμανική γλώσσα. Η εξέλιξη της κοινωνίας στη Μολδοβλαχία απαιτούσε τώρα τον αποκλεισμό της ελληνικής γλώσσας από την ανώτατη εκπ/ση και την αντικατάστασή της με την εθνική. Στο εθνικό αυτό ρεύμα οφείλεται, πιστεύουμε, η διακοπή των μαθημάτων της Ακαδημίας για έξι μήνες, από την 1.7.1819, όταν άρχισαν οι μεγάλες θερινές διακοπές για σαράντα μέρες και τα μαθήματα ξανάρχισαν στις 6.2.1820.²²

Ο Γοβδελάς, αδυνατώντας να κατανοήσει την ψυχολογία των βογιάρων της Μολδοβλαχίας, διαμαρτυρήθηκε στον εναρκτήριο λόγο-του, για την νέα σχολική χρονιά,²³ ότι ένα «έντονο ψύχος», ένα «ταϊφουν» είχε απειλήσει το χωράφι-του, το οποίο είχε σπείρει ο ίδιος με τόση φροντίδα και ακόμα είχαν διαπραχθεί πολλές αδικίες, αλλά ζητούσε να ξεχασθούν όλα αυτά. Παρότρυνε τους μαθητές-του να καλύψουν με την συνέπειά-τους τις απώλειες του παρελθόντος.

Εν τω μεταξύ, κατά την διάρκεια των θερινών διακοπών και την παραμονή της έναρξης των μαθημάτων, στις 20.8.1819, ο διευθυντής της Ακαδημίας υπέβαλε ένα υπόμνημα στον μέγα ποστέλνικο, το οποίο παρουσιάζει ενδιαφέρον από διάφορες απόψεις αλλά κυρίως διότι αποκαλύπτει την θέση του Γοβδελά ως προς την διδασκαλία της ρουμανικής γλώσσας στην τάξη του Γεωργίου Ασάκη.²⁴

Ο έλληνας διδάσκαλος, περήφανος για τις γνώσεις-του και για τους ακαδημαϊκούς τίτλους-του, ισχυριζόταν ότι η ηγεμονική Ακαδημία αποτελούσε ένα ελληνικό σχολείο και ότι η τάξη του μηχανικού Ασάκη έπρεπε να μεταφερθεί στην Socola, όπου λειτουργούσε το ρουμάνικο σχολείο. Επίσης ότι οι μαθητές του Ασάκη, όντας γόνιοι βογιάρων, τον πλήρωναν μεγάλα ποσά, όπως έναν οικοδιδάσκαλο, και ως εκ τούτου ο Ασάκης δεν ήταν κρατικός, ένας διδάσκαλος για τους άλλους μαθητές, γιαυτό η

προσδιορίζοντας την διάρκεια της διδασκαλίας-του στο Ιάσιο, μεταξύ του 1818 (αντί για το 1816) και του 1821. Ο Ευαγγελίδης αγνοούσε ότι ο Γοβδελάς είχε ήδη διδάξει στο Ιάσιο στην περίοδο 1808 - 1811.

21. Στο χροφ 887 της Βιβλιοθήκης της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου αναφέρεται ότι τον Αύγουστο του 1817 «απελευθερώθηκε από το λαζαρέτο (= λοιμοκαθαρτήριο) ο γιατρός Παναγιώτης Γοβδελάς, άνθρωπος του γερμανού προξένου». Βλ. N. Iorga, *Documente si cercetari asupra istoriei financiare si economice a Principatelor Romane*, Βουκουρέστι 1902, 108. Πιστεύουμε ότι ο εν λόγω Παναγιώτης Γοβδελάς ήταν αδερφός του διδασκάλου Δημητρίου, γιατρός, και επομένως δεν πρέπει να τον συγχέουμε με τον διδάσκαλο. [Σημείωση του δ/ντή του ΘΗΜ: Ο Δημήτριος Γοβδελάς ήταν γιος του Παναγιώτη Γοβδελά, γιαυτό και αναφέρεται ως Δημήτριος Παναγιωτίδης Γοβδελάς (βλ. Τρ. Ευαγγελίδης, *ό.π.*, σ. 399). Επομένως ο Παναγιώτης Γοβδελάς, ο γιατρός, αποκλείεται να είναι αδερφός του Δημητρίου. Εάν, λοιπόν, ο γιατρός Παναγιώτης Γοβδελάς δεν είναι ο πατέρας του Δημητρίου τότε πρέπει να ερευνηθεί μήπως είναι προβληματική η ανάγνωση του χειρογράφου και αντί για Παναγιώτης είναι Παναγιωτίδης. Φυσικά δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την περίπτωση της συνωνυμίας ή της συγγένειας των δύο ατόμων].

22. Βλ. το περιοδικό της Βιέννης *Καλλιόπη* τ. 1820, 69.

23. Βλ. *ό.π.*, σ. 69-70.

24. Το υπόμνημα αυτό βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου, πακ. DCCCXXXVI/42.

Ο ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ ΓΟΥΔΕΛΑΣ.

ηγεμονική αυτή σχολή είχε μετατραπεί σε οικοτροφείο του ίδιου.

Στο υπόμνημά-του ο Γοβδελάς διατύπωσε και μία άλλη κατηγορία, σύμφωνα με την οποία ο μηχανικός διέθετε τέσσερες αίθουσες-του σχολείου και την βιβλιοθήκη, έχοντας δικαιοδοσίες βιβλιοθηκαρίου χωρίς να διαθέτει τα προσόντα, εφόσον δεν γνώριζε την ελληνική γλώσσα,²⁵ στην οποία είχαν γραμμένα τα περισσότερα βιβλία.

Τόνισε, επίσης, ότι οι μαθητές του Ασάκη, έχοντας την προστασία του Μιχαήλ Γρηγορίου Στούρτζα, δημιουργούσαν επεισόδια και ότι υπάκουαν μόνο στον μηχανικό. Θέλησε έτσι να εφαρμόσει το άρθρο του συμβολαίου, το σχετικό με την πειθαρχία, αλλά ο ηγεμόνας εκώφευσε στις εκκλήσεις-του.

Ο Γοβδελάς κατηγορήσε, επίσης, τον Ασάκη για αναρμοδιότητα στην ειδικότητα, την οποία δίδασκε, επειδή είχε σπουδάσει σχέδιο και δίδασκε αριθμητική, άλγεβρα και γεωμετρία' ότι η κατάσταση αυτή διαρκούσε έξι χρόνια, κατά τα οποία δεν είχε πραγματοποιήσει κανένα διαγώνισμα' ότι ο Ασάκης ήταν υποχρεωμένος, όπως αυτός, να διενεργεί εξαμηνιαίες εξετάσεις με θέματα τα οποία θα επέλεγαν με κλήρο.

25. Δεν μπορούμε να πιστέψουμε ότι ο Γεώργιος Ασάκης δεν γνώριζε την ελληνική γλώσσα αφού την εποχή εκείνη όλοι οι μορφωμένοι Μολδοβλάχοι την κατείχαν.

Όπως θα δούμε παρακάτω, όλες οι κατηγορίες του Γοβδελά κατά του Ασάκη είχαν αβάσιμες. Όπως ο Γοβδελάς έτσι και ο Ασάκης διέθετε ακαδημαϊκούς τίτλους και γερή επιστημονική κατάρτιση. Ο Γοβδελάς επεσήμανε αλλού ότι η ρουμανική γλώσσα είναι φτωχή και στερείται κατάλληλων όρων για να εκφράσει μαθηματικές έννοιες, ότι ο μηχανικός σπούδασε σχέδιο και όχι Φιλοσοφία, άρα δεν ήταν σε θέση να δημιουργήσει μία γλώσσα και επιστημονικούς όρους.

Ο Γοβδελάς, όπως και άλλοι έλληνες πνευματικοί άνδρες, θεωρούσε ότι η νεοελληνική και η ρουμανική εκείνης της εποχής δεν ήταν αρκετά εξελιγμένες για να χρησιμοποιούνται στη διδασκαλία της Φιλοσοφίας και των επιστημών. Είναι γνωστές οι διαστάσεις που πήρε η διαμάχη για το γλωσσικό ζήτημα στους ελληνικούς πνευματικούς κύκλους εκείνης της εποχής.²⁶ Οι οπαδοί της ομιλούμενης ελληνικής γλώσσας θριάμβευσαν τελικώς όπως και οι πρώτοι ρουμάνοι πνευματικοί άνθρωποι, οι οποίοι υποστήριζαν την εθνική γλώσσα, όπως ο Γεώργιος Λαζαγ και ο Γεώργιος Ασάκης. Εννοείται ότι αυτό δεν έγινε χωρίς δυσκολίες διότι είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι οι ομιλούμενες γλώσσες στερούνταν την κατάλληλη ορολογία, αλλά μετά από τις αρχικές, έστω και ελλειπείς, προσπάθειες, οι επιστημονικοί όροι καθιερώθηκαν σταδιακώς σε κάθε γλώσσα(...).

Ειπώθηκε ότι ο Γοβδελάς ξεδήλωσε μία «υπερβάλλουσα περιφρόνηση» για την ρουμανική γλώσσα. Το ίδιο είπαν και για τον Βενιαμίν τον Λέσβιο που με το επιγραμματικό «δεν είναι δυνατόν» είχε αντιταχθεί στη διδασκαλία της Φιλοσοφίας και των επιστημών στη ρουμανική γλώσσα. Αυτό είναι σωστό, αλλά η στάση αυτών των ελλήνων διδασκάλων δεν πρέπει να παρερμηνευθεί. Η αντίθεσή-τους δεν οφειλόταν σε υπερβολικό εθνικισμό, όπως πιστεύεται, διότι ξεδήλωναν την ίδια «υπερβολική περιφρόνηση» και διατύπωναν το ίδιο επιγραμματικό «δεν είναι δυνατόν» και για την χρήση της νεοελληνικής γλώσσας στα φιλοσοφικά και επιστημονικά μαθήματα της ανώτερης εκπαίδευσης(...).

Ο Γοβδελάς εφάρμοζε τις θεωρίες-του στα γραπτά-του. Στην μετάφραση του *Τηλεμάχου* χρησιμοποίησε την νεοελληνική, ενώ στα εγχειρίδιά-του, της αριθμητικής, της άλγεβρας και της φιλοσοφίας, την αρχαϊζουσα ελληνική. Γιαντό επικρίθηκε δριμύτατα από τους συμπατριώτες-του δημοτικιστές, διότι δεν τα συνέταξε στην προσιτή σε όλους ομιλούμενη νεοελληνική.²⁷

Επιμείναμε στο «εθνικιστικό», ας πούμε, αυτό πρόβλημα διότι παραμορφώθηκε και συζητήθηκε κάτω από εσφαλμένη οπτική γωνία.

Δεν διαβλέπουμε, επίσης, εθνικιστικές τάσεις στο γεγονός ότι ο Γοβδελάς ζητούσε την μετάθεση του Ασάκη στο Sokola, αλλά μάλλον έπαρση. Είχε θιγεί η φιλαντία του διευθυντή διότι ο ντόπιος καθηγητής και οι μαθητές-του απολάμβαναν ανεξαρτησία και δεν τον υπάκουαν. Ο υπερόπτης Γοβδελάς επεδίωκε να είναι ο διευθυντής στον οποίο όλη η Ακαδημία θα υπάκουε και θα τον σεβόταν.

Η διαμάχη αυτή επιτρέπει να εξάγουμε ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με την αυξανόμενη αφύπνιση της εθνικής συνείδησης, την οποία μπορούμε να παρατηρήσουμε στη συμπεριφορά της ρουμάνικης νεολαίας. Στο υπόμνημά-του ο Γοβδελάς

26. Βλ. π.χ. Απ. Δασκαλάκης, *Κοραής και Κοδρικάς. Η μεγάλη φιλολογική διαμάχη των Ελλήνων, 1815 - 1821*, Αθήνα 1966.

27. Βλ. *Λόγιος Ερμής*, τ. 1816, 178 και Κων. Κούμας, *Ιστορία των ανθρωπίνων πράξεων*, Βιέννη 1832, τ. 12, 599.

ανέφερε ότι οι μαθητές του Ασάκη είχαν οργανώσει ταραχές και ότι οι δύο νεαροί έφοροι Μιχαήλ Γρηγ. Στούρτζας και Κωστάκης Μαυροκορδάτος τον υποστήριζαν και εξεδήλωναν προκλητική περιφρόνηση στον έλληνα διδάσκαλο.

Τα γεγονότα αυτά αποδεικνύουν ότι, έστω κι αν η παλιά γενιά των βογιάρων υποστήριζε ακόμα την ελληνική εκπαίδευση, η νέα γενιά αγωνιζόταν για την κατάργησή-της και για την οργάνωση μιας ανώτερης ρουμανικής εκπαίδευσης. Αυτή η δήθεν απειθαρχία των μαθητών του Ασάκη και οι ταραχές που προκαλούσαν δεν άρεσαν στον διευθυντή διότι, επιπλέον, είχαν έναν χαρακτήρα εθνικό και διατάρατταν πρωτίστως τα μαθήματα που διεξάγονταν στην ελληνική γλώσσα.

Το 1821, με σουλτανικό φερμάνι, καταργήθηκαν οι ηγεμονικές Ακαδημίες, με την πρόφαση ότι είχαν φωλιές επαναστάσεων. Στην πραγματικότητα, η εξέλιξη της τοπικής κοινωνίας απαιτούσε με πολλή θέρμη την κατάργηση της ελληνικής εκπαίδευσης εκ των ένδον έστω και χωρίς φερμάνι.

Ο Γοβδελάς υπέστη ανεπανόρθωτες απώλειες κατά την διάρκεια των γεγονότων του 1821. Εκτός από το γεγονός ότι κήκε και λεηλατήθηκε όλο το έργο-του, οι Τούρκοι που εισέβαλαν στη Μολδαβία κατέστρεψαν ανέκδοτα έργα-του, τα οποία, για να τα προφυλάξει, είχε τοποθετήσει στο ναό του Ιασίου Άγιο Αθανάσιο. «Η ανεπανόρθωτη αυτή απώλεια, είπε, είναι για μένα περισσότερο οδυνηρή από την απώλεια ολόκληρης της περιουσίας-μου. Είναι καρπός δεκαπέντε ετών εργασίας στη Φιλοσοφία, στα Μαθηματικά, στην Οικονομία, στην Ηθική και σε διάφορα είδη λογοτεχνικών έργων».²⁸

Κατά την διάρκεια του πολέμου κατέφυγε στην Πολωνία, όπου διέμεινε για πολύ καιρό. Το 1828 βρισκόταν στο Μόναχο, καθώς προκύπτει από μία επιστολή, η οποία δημοσιεύθηκε το 1968.²⁹ Το 1830 επέστρεψε στη Μολδαβία για να ξαναρχίσει η παλιά δίκη κατά του εφόρου της Ακαδημίας, ζητώντας αποζημίωση για την απόλυσή-του το 1811. Απεβίωσε στο Ιάσιο, σύμφωνα με όλες τις πιθανότητες, πάμφτωχος.³⁰

Ο Γοβδελάς έγραψε αρκετά βιβλία· θα ασχοληθούμε πρώτα με τα εγχειρίδια ειδικότητας, σύμφωνα με τα οποία δίδασκε. Αυτό που του κίνησε, πρωτίστως, το ενδιαφέρον ήταν τα μαθηματικά, τα οποία, σύμφωνα με τον «θεσπέσιο Πλάτωνα», τους φιλοσόφους της ελληνικής Αρχαιότητας και τους σύγχρονους, αποτελούσαν «την βάση της Φιλοσοφίας». Όσοι άρχιζαν με αυτόν τον τρόπο τη σπουδή της Φιλοσοφίας πραγματοποιούσαν πραγματική πρόοδο.³¹

Σύμφωνα με την επιγραφή στην πρόσοψη της παλιάς Ακαδημίας των Αθηνών «μηδείς άγεωμέτρητος εισίτω», και επηρεασμένος από την φιλοσοφική σκέψη του 18ου αιώνα, που εκτιμούσε επίσης την επιστήμη αυτή στην πραγματική αξία-της, ο Γοβδελάς άρχισε, ήδη από το τέλος των σπουδών-του, την επεξεργασία ενός ολοκληρωμένου μαθήματος των μαθηματικών και θέλησε να το τυπώσει ήδη από το 1803.³² Υλικές δυσκολίες, όμως, εμπόδισαν την πλήρη δημοσίευση του μαθήματος. Το 1806 κυκλοφόρησε στην Halle ο πρώτος τόμος του βιβλίου *Στοιχεία Άλγέβρας*. Πληροφορούσε τότε τους αναγνώστες-του (σ. 22) ότι είχε τελειώσει την επεξεργασία

28. Βλέπε τον πρόλογο του έργου-του, *Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου...*

29. Βλ. Φαίδων Μπουμπουλίδης, *Ανέκδοτος επιστολή του Δημ. Γοβδελά (περί της «Ιστορίας της Χαονίας» του Κυρίλλου)*, Αθηνά 70(Αθήναι 1968)257.

30. Βλ. Elie Popa, *ό.π.*, σ. 226.

31. Βλέπε την εισαγωγή-του στα *Στοιχεία αριθμητικής...* Ιάσιο 1818.

32. Βλ. Αικ. Κουμαριανού, *ό.π.*, σ. 127.

όλων των κλάδων των μαθηματικών και της Αστρονομίας, και ότι μόνο οι υλικές δυσκολίες τον εμπόδιζαν να τους δημοσιεύσει ενώ τους είχε διδάξει στους μαθητές-του στο Ιάσιο.

Ο Νικόλαος Jorga επαίνεσε την *Άλγεβρά-του*, τονίζοντας ότι ο συγγραφέας-του μπορεί να είναι υπερήφανος γι' αυτήν.³³ Σε μία άλλη ευκαιρία ο Jorga, θέλοντας να δείξει ότι οι διδάσκαλοι των ακαδημιών του Βουκουρεστίου και του Ιασίου υπήρξαν άνδρες μεγάλης αξίας, ανέφερε ως παράδειγμα τον Γοβδελά, έναν πραγματικό λόγιο της εποχής-του.³⁴

Ο Γοβδελάς άρχισε τη διδασκαλία των Μαθηματικών με την άλγεβρα, την οποία θεωρούσε την καταλληλότερη για να διεγείρει την εξυπνάδα των μαθητών. Πολύ αργότερα, όταν έγινε για δεύτερη φορά διευθυντής της Ακαδημίας του Ιασίου, εξέδωσε στο τυπογραφείο του Εμμ. Βερνάρδου το εγχειρίδιό-του *Στοιχεία αριθμητικής*, για τα έξοδα του οποίου έλαβε σημαντική επιχορήγηση 10.000 λεί από το θησαυροφυλάκιο της χώρας.³⁵ Ο κατάλογος, όμως, των συνδρομητών αποδεικνύει ότι στηρίχθηκε και στους διανοούμενους της Μολδαβίας, διότι η πλειοψηφία των αναφερόμενων στον κατάλογο ήταν βογιάροι. Το βιβλίο το αφιέρωσε στον ηγεμόνα της Μολδαβίας Σκαρλάτο Καλλιμάχη, τον «σωτήρα»-του, στον οποίο θα όφειλε αιώνια αναγνώριση.

Μολονότι δημοσιεύθηκαν το 1818, τα *Στοιχεία Μαθηματικών* του Γοβδελά διδάχθηκαν στο Ιάσιο και κατά την διάρκεια του πρώτου σταδίου της διδασκαλικής δραστηριότητάς-του. Σώζεται ένα αντίγραφο, το οποίο έκανε ένας από τους μαθητές-του στο Ιάσιο, το 1809.³⁶ Η άποψη του V.A. Urechia, σύμφωνα με την οποία ο έλληνας διδάσκαλος είχε δημοσιεύσει το βιβλίο-του των μαθηματικών, για να εναντιωθεί στο έργο του Γ. Ασάκη, είναι εσφαλμένη.³⁷ Ήδη από το 1803 ο Γοβδελάς είχε ετοιμάσει ολόκληρο το μάθημά-του των μαθηματικών και σκόπευε να το τυπώσει στο Παρίσι. Επειδή, όμως, τα εκδοτικά έξοδα ήταν υπερβολικά εκεί αποφάσισε να το τυπώσει στη Βιέννη χωρίς να το πραγματοποιήσει ούτε κι εδώ.³⁸

Κατά την συνθήκη της εποχής μόνος-του ο Γοβδελάς έκανε την επιλογή της ύλης. Συγκέντρωσε όλες τις θεωρίες που αφορούσαν τα Μαθηματικά, τα οποία είχαν συστηματοποιηθεί μέχρι τότε από τους ειδικούς. Πράγματι, το μάθημά-του βασιζόταν στα έργα του γερμανού μαθηματικού Wolff και του Ευκλείδη. Η *Άλγεβρα*, καθώς και η *Αριθμητική-του* άρχιζαν με μία εισαγωγική μελέτη, στην οποία αναφέρεται στο ιστορικό των μαθημάτων αυτών, αρχίζοντας από την ελληνική Αρχαιότητα και φθάνοντας μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα.

Αρκετές από τις πληροφορίες που περιέχει η εξιστόρηση αυτή αντλήθηκαν από τα *Elementa matheseos universae* του Christian Wolff, τον αγαπημένο συγγραφέα των καθηγητών των ηγεμονικών ακαδημιών.

Το ιστορικό των Μαθηματικών, που βρίσκεται στην αρχή της *Άλγεβρας* και της *Αριθμητικής*, μολονότι αποτελείται από αποσπάσματα της πραγματείας του Wolff,

33. Βλ. *Rivista Storica* 25(1939)156.

34. Βλ. N. Jorga, Despre civilizatia romaneasca la 1870, *Analele Acad. Romania*, «Ιστορία», σειρά 3η, 19(1937) αρ. 14, σ. 4.

35. Βλ. V.A. Urechia, *Istoria Romanilor*, τ. 10β, 475.

36. Βλέπε το ελληνικό χειρόγραφο 676 της Βιβλιοθήκης της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου.

37. Βλ. V.A. Urechia, *ό.π.*, τ. 12, 520.

38. Βλ. Αικ. Κουμαριανού, *ό.π.*, σ. 127.

μπορεί εντούτοις να θεωρηθεί ως προσωπική συμβολή του Γοβδελά δεδομένου ότι το υλικό που αφορά το ιστορικό των Μαθηματικών, διάσπαρτο στην ογκώδη πραγματεία του Wolff, συγκεντρώθηκε από τον Γοβδελά, συστηματοποιήθηκε και συμπληρώθηκε με πληροφορίες αντλημένες από άλλες πηγές. Ως προσωπική συμβολή, επίσης, του Γοβδελά μπορούν να θεωρηθούν τα ποικίλα και πολυάριθμα προβλήματα, τα οποία ωφέλησαν πολύ τους μαθητές-του(...).³⁹

Τόσο την *Άλγεβρα* όσο και την *Αριθμητική* τα συνέταξε ο Γοβδελάς σε αρχαϊζουσα γλώσσα, την οποία δεν κατείχαν όλοι. Κατά τον Elie Pora ο Γοβδελάς ήταν ασυγκρίτως καλύτερα πληροφορημένος, όσον αφορά τα ιστορικά δεδομένα, από τον Ασάκη. Σε αντίθεση με τον Γοβδελά, τα προβλήματα που πρότεινε ο Ασάκης δεν είχαν ζωντάνια.⁴⁰

Εκτός από τα Μαθηματικά, ο Γοβδελάς δίδαξε και Φιλοσοφία. Για τα πρώτα επεξεργάστηκε, επίσης, ένα εγχειρίδιο, το οποίο παρέμεινε ανέκδοτο: *Περίληψις τῆς φιλοσοφικῆς ἱστορίας συντεθεισα παρά τοῦ σοφολογιωτάτου Γοβδελά, φιλοσόφου τῆς ἐν Ἰασίῳ ἀθηντικῆς σχολῆς*, 1817.⁴¹ Στο εγχειρίδιο αυτό ο δημιουργός-του αρχίζει δίνοντας τον ορισμό της Φιλοσοφίας και στη συνέχεια πραγματεύεται την ιστορία της Φιλοσοφίας των Αιγυπτίων, των Ινδών, των Αράβων και των Ελλήνων. Εκθέτοντας την εξέλιξη της Φιλοσοφίας στους Έλληνες και αναλύοντας τις διάφορες σχολές και τα φιλοσοφικά συστήματα (την Φιλοσοφία του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη, των Στωικών, των Επικουρείων), ο Γοβδελάς καταλήγει στο εκλεκτικό σύστημα της Αλεξανδρινῆς Σχολῆς, με το οποίο ολοκληρώνει την ιστορία της αρχαίας Φιλοσοφίας. Μετά ακολουθεί ένα σύντομο ιστορικό της σύγχρονης Φιλοσοφίας μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα και μετά περνάει στη Λογική.

Φαίνεται ότι ο Γοβδελάς δίδαξε και τις φυσικές επιστήμες διότι πολλά έχει γράψει γι' αυτές. Εκτιμούμε ότι το σχετικό εγχειρίδιο υπήρξε μία πρακτική Οικονομία: *Οἰκονομία πρακτικὴ τε καὶ γενικὴ πάντων τῶν τῆς ἀγροικίας κτιμάτων, ἐκ πολλῶν ἐρανισθεισα παραρτήμασι τε οἰκείοις καὶ σημειώσεσι πλουτισθεισα...* (τ. I, Βιέννη 1816). Σκόπευε να δημοσιεύσει το έργο-του αυτό σε οκτώ τόμους, εμπλουτισμένο με περισσότερους από 1.000 επεξηγηματικούς πίνακες, αλλά τα υπέρογκα έξοδα τον ανάγκασαν να τυπώσει μόνο έναν τόμο και χωρίς εικονογράφηση. Για την εκτύπωση αυτού του τόμου έλαβε ουσιαστική βοήθεια από τον επίσκοπο του Roman Γεράσιμο Clira.⁴²

Ο Γοβδελάς συνέγραψε το βιβλίο αυτό ως σχολικό εγχειρίδιο εκτιμώντας ότι ήταν προτιμότερο να μελετούν τα παιδιά πώς παράγονται τα υλικά αγαθά, αναγκαία στον άνθρωπο, παρά να μελετούν πώς μερικοί λαοί υποδούλωσαν το μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη. Ισχυριζόταν ότι η μελέτη της γεωργίας έπρεπε να εισαχθεί από χρόνια στα σχολεία. Ενσωμάτωσε τις γνώσεις της γεωργίας στη Φυσική, στη Βοτανική και στη Χημεία έτσι ώστε να είναι χρησιμότερες στους μαθητές και στους αναγνώστες.

39. Βλ. Elie Pora, *ό.π.*, σ. 228-229.

40. Βλ. Elie Pora, *ό.π.*, σ. 229.

41. Ένα αντίγραφο του χειρόγραφου εγχειριδίου του Γοβδελά ήταν το βιβλίο σπουδών του μαθητή Κωστάκη Πάνου, πιθανώς της οικογένειας του Αθανασίου Πάνου. Το χειρόγραφο περιέγραψε ο C. Erbiceanu στο *Biserica ortodoxa româna*, 17(1894)876 - 878.

42. Είναι φανερό ότι ο Γεράσιμος βοήθησε οικονομικώς τον Γοβδελά για την εκτύπωση και όχι για την σύνθεση του Βιβλίου, καθώς ισχυρίζεται ο Al. Dutu (βλ. *Miscarea iluminista moldoveneasca*, σ. 916).

Το βιβλίο αυτό είναι εν μέρει μία ανάπλαση και εν μέρει μετάφραση διάφορων γαλλικών, γερμανικών και αγγλικών έργων. Οι συγγραφείς από τους οποίους εμπνέεται είναι οι Rosier, Parmentier, Duhamel, Dumonceau, de la Bretonneri, Tessier, Chaptal, Lafosse και άλλοι. Χρησιμοποίησε κυρίως, όμως, το γαλλικό έργο *Maison Rustique*, τυπωμένο στα 1805. Επειδή εν τω μεταξύ η Φυσική και η Χημεία γνώρισαν σημαντικές προόδους, ο Γοβδελάς πρόσθεσε, κατά την διάρκεια της εκτύπωσης του βιβλίου, αρκετές σημειώσεις, σχόλια και συμπληρώματα με αποσπάσματα από τα πιο πρόσφατα γαλλικά, γερμανικά και αγγλικά έργα.

Το εγχειρίδιο, το οποίο στοίχισε μεγάλο κόπο στον δημιουργό-του, δεν έτυχε θερμής υποδοχής από τον ελληνικό κόσμο της διανοήσης. Το περιοδικό της Βιέννης *Ερμής ο Λόγιος*⁴³ δημοσίευσε μία πολύ αυστηρή κριτική, την οποία απέστειλε κάποιος ανώνυμος από το Βουκουρέστι. Σ' αυτήν επικρίνει αρχικώς τον Γοβδελά ότι έγραψε ένα έργο πολύ επιστημονικό ως σχολικό εγχειρίδιο ή εκλαϊκευμένο βιβλίο. Η κατανόηση του έργου προϋποθέτει γνώσεις φυσικής ιστορίας, μετεωρολογίας, χημείας, κτηνιατρικής κ.λπ. και επομένως δεν μπορούσε να είναι χρήσιμο στους αγρότες. Για να επιτύχει αυτόν το σκοπό θα έπρεπε να το είχε προσαρμόσει στις συνθήκες της γεωργίας της εποχής-τους στην ΝΑ Ευρώπη και να έχει συνταχθεί σε απλούστερη γλώσσα.

Η κριτική αυτή καθώς και τα σημαντικά έξοδα της εκτύπωσης του έργου ανάγκασαν τον Γοβδελά να εγκαταλείψει την εκτύπωση των άλλων επτά τόμων. Πάντα σχετικώς με την Φυσική Ιστορία, ο Γοβδελάς δημοσίευσε ένα σύντομο άρθρο, για το ήλεκτρο,⁴⁴ που αποτελεί βαθυστόχαστη μελέτη με παραπομπές σε αρκετούς σύγχρονους και παλιούς συγγραφείς. Επίσης δημοσίευσε μία άλλη βαθυστόχαστη μελέτη, για την ωτοκία των πτηνών στο περιοδικό της Βιέννης *Καλλιόπη*.⁴⁵ Είναι πιθανόν πως οι μαθητές της Ακαδημίας του Ιασίου, οι οποίοι σπούδαζαν την γαλλική γλώσσα, να χρησιμοποίησαν, επίσης, κάποια γραμματική-της, την οποία είχε γράψει ο Γοβδελάς και η οποία είχε τυπωθεί στη Βιέννη το 1816 με τον τίτλο: *Δοκίμιον περι τῶν γραμμάτων τῆς τῶν Γάλλων φωνῆς*.⁴⁶

Καθώς διέθετε ευρυμάθεια και εγκυκλοπαιδικές γνώσεις, ο Γοβδελάς έγραψε, επίσης, έργα τα οποία δεν είχαν σχέση με τα μαθηματικά που παρέδιδε ως διδάσκαλος. Είχε αρχίσει να δημοσιεύει από το 1800 ενώ ήταν ακόμα φοιτητής στην Πέστη. Τότε έλαβε μέρος σε συζήτηση - επίθεση κατά του Χριστόδουλου Παμπλέκη του Ακαρνάνα, ο οποίος αποτελούσε τον τύπο του φωτισμένου πνεύματος του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα (...). Οι απόψεις του Παμπλέκη είχαν ανησυχήσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο είχε δώσει εντολή να δημοσιευθούν βιβλία κατά των απόψεών-του (...). Ανάμεσα σε κείνους που άσκησαν έντονη κριτική κατά του «άθεου» Παμπλέκη συγκαταλέγεται και ένας θεός του Γοβδελά.

Επειδή ο Παμπλέκης απαντώντας στον θείο-του ανταπέδωσε τα ίδια, ο Γοβδελάς συμμετείχε σ' αυτήν την συζήτηση - επίθεση μάλλον από συμπάρασταση προς τον θείο-του παρά από πεποίθηση. Το 1800, λοιπόν, τύπωσε ένα φυλλάδιο με τον τίτλο:

43. Βλ. τ. 1816, 172-185.

44. Βλ. *Ερμής ο Λόγιος* 1811, 153-157.

45. Βλ. τ. 1820, 188-191, 195-197 και 206-208.

46. Η γραμματική του Γοβδελά τυπώθηκε χάρη στην οικονομική αρωγή του γενικού θησαυροφύλακα Iordake Rosetti - Roznovanu, στον οποίο και είναι αφιερωμένη.

Ὁ ἐξοστρακισμὸς τοῦ ἀσεβοῦς Χριστοδούλου... Αυτό περιλαμβάνει μία εισαγωγή απευθυνόμενος στους ευσεβείς αναγνώστες-του, διάφορα επιγράμματα γεμάτα με υβριστικές εκφράσεις κατά του Παμπλέκη, την πράξη του αφορισμού-του από την Σύνοδο του Πατριαρχείου, κ.λπ.⁴⁷

Δύο ἔργα-του χρονολογούνται πάντα από την εποχή των σπουδών-του. Πρόκειται για τα *Ἡθοποιῖα δραματικῆ* (Πέστη 1800)⁴⁸ και *Τύχαι Τηλεμάχου* του Fenelon.

Το μυθιστόρημα *Les aventures de Télémaque*, παρά τον χαρακτήρα της πολιτικής σάτιρας που έχει, εἶταν πρωτίστως ἕνα εκπαιδευτικό βιβλίο. Χάρη στις ιδιότητές-του αυτές διαβάστηκε πολύ ἀνά τους αἰῶνες και σήμερα ἀκόμα μπορεί να ἔχει ξεχωριστή θέση ἀνάμεσα στα παιδαγωγικά συγγράμματα. Εἶταν φυσικό, λοιπόν, ἕνα τέτοιο ἔργο να προσελκύσει το ενδιαφέρον των ἐλλήνων και μολδοβλάχων διανοουμένων,⁴⁹ ἀνάμεσα στους οποίους συγκαταλέγονται και ο Δημ. Γοβδελάς, ο μελλοντικός διευθυντής της Ακαδημίας του Ιασίου, που ἐξέδωσε αρκετές φορές το ἔργο αὐτό του Fenelon.⁵⁰

Πιστεύουμε ὅτι ο Γοβδελάς το μετέφρασε ξανά, ἀλλά μία πρόχειρη σύγκριση του κειμένου της πρώτης ἐκδόσής-του (Βούδα 1803), με την ἐρμηνεία του Αθανασίου Σκιαδά, που κυκλοφόρησε στη Βενετία το 1742, ἀποδεικνύει ὅτι ο Γοβδελάς χρησιμοποίησε το κείμενο του Σκιαδά ἀπλοποιώντας-το και προσθέτοντας ἐπεξηγηματικές σημειώσεις. Οι παραλείψεις στην ἐκδοση του Σκιαδά ὑπάρχουν και στην ἐκδοση του Γοβδελά καθώς και οι προσθήκες του μεταφραστή.

Στα 1816 ο Γοβδελάς προανέγγειλε⁵¹ την ἐκτύπωση μιας νέας ἐλληνο-γαλλικῆς ἐκδοσης σε τέσσερες τόμους, ἐμπλουτισμένη με πολλές σημειώσεις στο τέλος κάθε τόμου, διευκρινίζοντας γεγονότα της Μυθολογίας και της Ἱστορίας. Ὅπως παραδόξως, ὁμως, η ἐκδοση αὐτή δεν εἶναι καταχωρισμένη στις ἐλληνικές βιβλιογραφίες, οὔτε καν στον Γκίνη - Μέξα. Παρόλα αὐτά μερικά ἀνέκδοτα στοιχεία, φυλασσόμενα στα Κρατικά Ἀρχεῖα, στο Βουκουρέστι, ἐπιβεβαιώνουν ὅτι η ἐκδοση αὐτή κυκλοφόρησε το 1820. Γνωρίζουμε ὅτι οι ἀδελφοὶ Σακελλαρίου ἀσχολήθηκαν στο Παρίσι με την ἐκτύπωση του ἔργου, ὅτι οι χαλκογραφίες για 1.000 ἀντίτυπα στοίχισαν 8.000 φράγκα⁵² και ὅτι ὅλα τα ἐξόδα της ἐλληνογαλλικῆς αὐτῆς ἐκδοσης τα ἐπιβαρύνθηκε ο

47. Για τον Χριστόδουλο Παμπλέκη (1733 - 1793) βλ. Κ.Θ. Δημαράς, *Ἱστορία της Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Αθήνα 1968,⁴ 155 και 539 σημ. 155' Γ. Βαλέτας, *Ὁ νεοελληνικὸς διαφωτισμὸς, Σύγχρονα θέματα* 3(Αθήνα 1962)211, κ.λπ. Ὅπως θα δούμε παρακάτω, ὅταν ξεκίνησε μία νέα ἐκστρατεία, μεταξύ του 1815 και του 1818, κατά του διδασκάλου της Ακαδημίας του Ιασίου Στέφ. Δούγκα, ο Γοβδελάς μετέφρασε στα νεοελληνικά την ἐπίθεση του Δωρόθεου Βουλμά κατά του Δούγκα. Βλ. Σπ. Λάμπρος, *Κατάλογος των ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις του Ἁγίου Ὁρους ἐλληνικῶν κωδίκων*, Καίμπριτζ 1895 - 1900, τ. 2, 388 ἀρ. 6024.

48. Βλ. Δ. Γκίνης - Β. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, 1800 - 1863*, Αθήνα 1962, τ. 1, ἀρ. 17.

49. Δεν εἴμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε τον χρόνο της πρώτης μετάφρασης στα ἐλληνικά του *Τηλεμάχου* κι οὔτε ποιος την ἐπιμελήθηκε. Εἶναι, ὁμως, βέβαιο ὅτι το 1731 εἶταν ἤδη μεταφρασμένο και ὑπῆρχε σε δίτομο χειρόγραφο στη βιβλιοθήκη του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου. Βλ. Α. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη* Πετρούπολη 1915, τ. 4, 431(...).

50. Η πρώτη ἐκδοση κυκλοφόρησε στη Βούδα το 1801.

51. Βλ. *Ερμῆς ο Λόγιος*, τ. 1816, 31-32. Τον κατάλογο των συνδρομητῶν της ἐκδοσης ἀνοίξε στο Βουκουρέστι ο Λάμπρος Ρίζος και στο Ιάσιο οι Γεώργιος και Αναστάσιος Μιχαήλ.

52. Βλ. Κρατικά Ἀρχεῖα του Βουκουρεστίου, Α.Ν. CCLX/15.

μολδαβός βογιάρος Νικόλαος Rozetti - Roznovanu, καλλιεργημένος και με πλατείς ορίζοντες άνθρωπος, δημιουργός κατά την ίδια περίπου περίοδο της Λανγκαστεριανής Σχολής του Ιασίου. Στις 19.2.1820 αναγγέλθηκε η κυκλοφορία της έκδοσης⁵³ και στις 14.3.1820 ο Roznovanu είχε ήδη παραλάβει ένα αντίτυπο: «έλαβα προσφάτως ένα αντίτυπον τῆς ὁμορφῆς ἐκδόσεως τοῦ *Τηλεμάχου*».⁵⁴

Ο Γοβδελάς υπήρξε και ποιητής. Στο τομίδιο *Ἠθικά τινα ποιήματα*, που εκδόθηκε στο τυπογραφείο του Βερνάρδου (Ιάσιο, 1814), αναγράφεται ένα ποίημα 28 στροφών του Γοβδελά, τιτλοφορούμενο «Ειδύλλιον. Τύχη ἢ Σοφίας κτῆσις».

Τα τελευταία έργα του Γοβδελά αποτελούνται από πανηγυρικούς στίχους απευθυνόμενους στον ηγεμόνα της Μολδαβίας Μιχαήλ Σούτσο, με την ευκαιρία της γιορτής του,⁵⁵ και μία *Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, τυπωμένη στα γαλλικά, το 1822, στη Βαρσοβία, όπου είχε καταφύγει κατά την διάρκεια των επαναστατικών γεγονότων του 1821.⁵⁶

Για την επεξεργασία του εγχειριδίου της Ιστορίας-του ο Γοβδελάς μελέτησε αρκετά την ιστορία των ανατολικών πολιτισμών.⁵⁷ Το έργο-του είναι ένα σύνολο εμπλουτισμένο με άφθονες ιστορικές και γεωγραφικές σημειώσεις.⁵⁸ Γνώριζε την παγκόσμια ιστορία, την οποία είχε μελετήσει στο Πανεπιστήμιο της Πέστης.

Ο Γοβδελάς, τελευταίος διευθυντής της Ακαδημίας του Ιασίου, υπήρξε ευρυμαθής και πολύγλωσσος. Γνώριζε τις κλασικές γλώσσες (ελληνικά, λατινικά) καθώς τις σύγχρονες δυτικές (γαλλική, γερμανική) και ίσως την ουγγαρέζικη, επειδή είχε φοιτήσει στην Πέστη. Πιθανόν να γνώριζε και την αγγλική, επειδή βρίσκουμε στα γραφτά-του παραπομπές σε αγγλόφωνες μελέτες. Υπήρξε καλώς γνώστης του πνεύματος του 18ου αιώνα, της γαλλικής Φιλοσοφίας του Διαφωτισμού και της γερμανικής «Aufklärung».

ARIADNA CAMARIANO-CIORAN

Μετάφραση: GINO POLESE

53. Βλ. Κρατικά Αρχεία του Βουκουρεστίου, Α.Ν. CCLIV/108.

54. Βλ. Κρατικά Αρχεία του Βουκουρεστίου, Α.Ν. CCLIV/110.

55. Οι στίχοι δημοσιεύθηκαν στην *Καλλιόπη*, τ. 1820, 77-79 με τίτλο: «Ειδύλλιον. Ἀπόλλων ἢ Μουσῶν ἐπάνοδος». Βλ. επίσης Κρατικά Αρχεία του Βουκουρεστίου, Α.Ν. CCLXXXII/11.

56. Ο πλήρης τίτλος του αβιβλιογράφητου έργου του Γοβδελά είναι ο εξής: *Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου κατὰ τοὺς ἀνατολικούς συγγραφείς μετὰ γεωγραφικῶν καὶ ἱστορικῶν σημειώσεων ὑπὸ Δημητρίου Παναγιωτίδου τοῦ Γοβδελά, διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας, διευθυντοῦ τῆς Κεντρικῆς Σχολῆς τοῦ Ἰασίου, διδασκάλου τῶν μαθηματικῶν καὶ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Γαλλικῆς Ἑταιρείας Πρωτοβάθμιας Ἐκπαιδεύσεως, Βαρσοβία 1822*. Ο τόμος είναι αφιερωμένος στον τσάρο Αλέξανδρο Α' της Ρωσίας.

57. Στον πρόλογο αναφέρει μία σειρά έργων. Τα κύρια, όμως, έργα που χρησιμοποίησε είναι του Herbelot, *Bibliothèque Orientale* και του Ohsson, *Tableau historique de l' Orient*. Μετέφρασε στα ελληνικά ολόκληρα έργα, όπως του Firolussi, *L' histoire de la Perse* και ετομαζόταν να το τυπώσει αλλά το χειρόγραφο της μετάφρασης καταστράφηκε κατά τα επαναστατικά γεγονότα του 1821.

58. Μέχρι την σ. 85 υπάρχει κείμενο και από την σ. 86 έως την 202 τα σχόλια του λόγιου συγγραφέα. Ακολουθούν οχτώ σελίδες με τα ονόματα των συνδρομητών που είναι: ρώσοι και πολωνοί ευγενείς, μαθητές της στρατιωτικής σχολής της Βαρσοβίας, Έλληνες που ζούσαν στην Πολωνία, ο ποστέλνικος Ιάκωβος Ρίζος - Νερουλός, ο σπαθάριος Κ.Δ. Σχινάς κ.λπ. Για το βιβλίο αυτό βλ. επίσης, P. Constantinescu - Iasi, Gobelas, στο *Arhiva societatii istorico - filologice din Iasi*, 29(1922)115 - 120.